

УДК 32;316,46

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.40.22>

ГЕНЕЗА ФОРМУВАННЯ ФЕНОМЕНУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

Анна Метельська

*Київський національний торговельно-економічний університет,
факультет міжнародної торгівлі та права, кафедра філософії, соціології та політології
вул. Кіото, 19, 02156, м. Київ, Україна*

У статті представлений розгорнутий аналіз такого поняття, як «лідер», у контексті філософської та політологічної думки. Указано, що ця тема знайшла свою актуальність серед дослідників на початку XIX століття разом із початком переходу до демократичних форм правління та виборів у державні та регіональні органи управління.

Досліджено специфіку феномену лідерства як суми індивідуальних якостей особистості, здібностей та навичок, а також ситуаційних обставин, завдяки яким лідер посідає своє місце у суспільстві.

Виявлено, що характерною особливістю лідера є високий рівень інтелектуальних здібностей, що разом із вмінням приймати швидкі та ефективні рішення лідер повинен вміти налагоджувати зв'язок із послідовниками як зі своїм безпосереднім проявом лідерства. У контексті наукового дослідження розглядаються основні методологічні підходи до дослідження питання лідерства у контексті історичного розвитку суспільства. У процесі наукової розвідки виявлено термінологічне значення лідерства сучасного суспільства, в основі якого включається не лише лідер як особистість із певними знаннями та навичками, а й колектив, який утворює команду лідера та реалізує його потенціал у процесі суспільно-політичних явищ та подій у соціумі у межах державних та наддержавних утворень. Також у статті аналізується сучасна специфіка лідерства, що пов'язана не лише із політикою та політичним процесом, а й з економікою, громадськими процесами.

Показано, що лідерство розглянуто у більшості авторів крізь призму війни та державного управління, коли поняття «лідер» лише формувалось, при цьому не досить розглянуто лідерство у контексті економічного розвитку чи громадянського суспільства, що в умовах глобалізації отримує все більшу роль у житті держави. Відображено, що історичні особливості розвитку суспільства та умови, у яких перебуває індивід, чинять вагомий вплив як особисто на лідера, так і на підходи до реалізації своєї ролі, що у ранні періоди людства проявлялось у розвитку воєначальників та лідерів стародавніх держав, в умовах середньовіччя стало елементом боротьби за владу та причиною появи «сірих кардиналів» як нового типу лідерів, яким притаманна діяльність, не помітна більшості суспільства, та які претендують не на роль суспільного лідера, а на можливість з допомогою інтриг досягати своїх цілей, здебільшого матеріальних.

Ключові слова: політичний лідер, лідер, лідерство, принципи лідерства.

Актуальність. Останні три десятиліття політична система України пов'язана із процесом створення та становлення демократичних інститутів. Важливою умовою для забезпечення існування демократичних інститутів є підтримка у суспільстві та суспільній свідомості демократичних цінностей.

Окреме місце у процесі демократизації та лібералізації політичного життя посідає політичний лідер. Саме із цією особою у багатьох державах, як і в Україні, пов'язана більшість надій та запитів суспільства, політичний лідер є носієм ідей розвитку та існування держави, він задає зовнішньополітичний курс та формує внутрішньодержавні пріоритети.

Метою цієї статті є дослідження теоретичних основ поняття «політичне лідерство» та його складників.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема лідерства дуже складна і багатогранна. Чому та за яких умов, завдяки яким якостям особистість стає лідером – ці питання досліджували і вітчизняні вчені (М. Гаврилук, С. Калашнікова, Г. Лактіонова, З. Атаманюк, Н. Дубовик, Б. Кухта, М. Михальченко, В. Бебик, Б. Гаєвський, М. Головатий, Б. Кухта, М. Пірен, А. Пойченко, Л. Приходченко, О. Семків, А. Пахарев, Ф. Рудич, О. Маковський, Н. Маховська, В. Радул, В. Сухомлинський). На думку В. Сухомлинського, лідерські якості необхідно цілеспрямовано виховувати в кожній людині. Видатний педагог вважав, що кожна особистість повинна залежно від специфіки ситуації виконувати функції і як керівника, і як підлеглого, свідомо підкоряючись наказам іншої особи. Причому він нагадував, що ефективне виховання лідерських якостей відбувається тільки в процесі діяльності, яка має «чітко виражений суспільний, громадський зміст». Щоб стати лідером для інших, треба насамперед стати лідером власної долі. «Перш ніж керувати іншими, людині потрібно навчитися керувати собою, змушувати себе робити те, що наказує власне сумління», – стверджував В. Сухомлинський [1, с. 602].

У своїй праці «Путеводитель по царству мудрости» Джозеф та Джиммі Бойети підбили підсумок деяких спільних характеристик лідера та феномену лідерства у сучасному світі. Однією з головних і ключових тез є наявність готових іти за лідером послідовників – ось єдина характеристика, яка відрізняє лідера від не лідера [2, с. 22].

Виклад основного матеріалу. Особистість політичного лідера є складним поєднанням різних взаємозв'язаних елементів. Не всі вони однаковою мірою «відповідальні» за політичну поведінку. Першою і необхідною якістю політичного лідера є його вміння кваліфіковано акумулювати та адекватно виражати у своїй діяльності інтереси мас, яких він представляє. Другою вирішальною здатністю лідера, що відрізняє його від ватажка, є його інноваційність, тобто здатність постійно генерувати та просувати нові ідеї або комбінувати та удосконалювати їх. Від політичного лідера потрібні не просто збір та інвентаризація інтересів мас і потурання цим інтересам, а саме їх новаторське осмислення, розвиток і корекція [3, с. 200–202].

Термін «лідер» англійського походження і бере свій початок у XVIII столітті. В англійській мові йому відповідає слово “leader”, яке перекладається як «ведучий», «керівник» і походить від дієслова “lead”, що в перекладі означає «вести», «керувати», «очолювати». У II пол. XIX століття термін «лідер» увійшов до вітчизняного вжитку [4, с. 78].

Відповідно до Оксфордського словника термін «лідер» (англ. Leader – ведучий, вести) [5] з'явився у XVIII столітті та використовувався для позначення «авторитетного члена суспільної організації, будь-якої соціальної групи, особистісний вплив якого дозволяє йому відігравати істотну роль у соціальних процесах і ситуаціях, у регулюванні взаємин у колективі, групі, суспільстві; особа, яка має вплив на інших з метою інтеграції спільної діяльності, що спрямована на задоволення інтересів такого суспільства» [6, с. 628–629].

Енциклопедичний соціологічний словник надає два визначення поняття «лідерство»:

1) панівне становище окремої особистості чи соціальної групи, яке зумовлене найбільш ефективними результатами її діяльності (економічної, політичної, наукової, спортивної тощо);

2) процеси внутрішньої самоорганізації та самоуправління групи, зумовлені індивідуальною ініціативою їхніх членів [7; 8].

В українській політичній мові терміни «лідер» та «лідерство» з'явилися лише у другій половині 80-х років XX ст. і зберегли майже оригінальну вимову англійського “leader”. За радянських часів цієї проблеми не було, оскільки були відсутні реальні соціальні умови для прояву цього феномену. Навіть енциклопедії та словники до 1991 р. давали лише одне

визначення: лідер – керівник політичної партії. Наукове формулювання поняття та сутність політичного лідерства взагалі пройшло тривалий еволюційний етап і не припинялося й нині. Це пов'язане з тим, що проблема лідерства має, скажімо, статус вічного питання, над яким замислювалося не одне покоління. Крім того, починаючи з давніх часів вона розглядалася не тільки як політична, але й як глибоко філософська [9, с. 6–8].

Українські дослідники С. Гелей та С. Рутар вважають, що політичний лідер – це особа, яка займає перші позиції у політичних структурах державної влади, органах місцевого самоврядування, політичних партіях, групах тиску тощо [10, с. 228].

Політичний лідер – це авторитетний член громади, верстви населення чи всього суспільства, особисті якості якого дають йому змогу впливати на прийняття рішень у політичних та суспільних процесах. Політичне лідерство – це суспільно-політичний процес, за якого одна, а рідше група осіб беруть на себе й виконують роль керівника, провідника певної соціальної групи, громадсько-політичної організації чи руху, держави або суспільства загалом [11, с. 8].

Ф. Рудич, вивчаючи сутність лідерства, зазначає, що це – стратегічне бачення, здатність запропонувати нації перспективний науково обґрунтований курс розвитку, спрямований на забезпечення національних інтересів і добробуту народу [11, с. 12].

П. Шляхтун вважає, що політичний лідер може бути визначений як авторитетна особа, яка здійснює переважний вплив на інших людей з метою інтеграції їхньої діяльності для досягнення спільних політичних та інших цілей [12, с. 362].

На думку В. Токовенко, політичний лідер – це суб'єкт, котрий здатний чинити цілеспрямований вплив на політичну свідомість та політичну поведінку певних соціальних груп [13, с. 189–190].

Упродовж історії існування організованих груп людей феномен лідерства мав низку концептуальних трактувань. Поява людського суспільства призвела до того, що роль лідерів здебільшого асоціювали із видатними історичними особистостями. Так, до прикладу, давньогрецькі історики Геродот і Плутарх, описуючи біографії правителів та відомих воєначальників, відводили особливе місце історичному розвитку. Керівники армії та античних держав, відповідно до вчення Платона, Конфуція, Лао-Цзи, являли собою приклади філософських моделей лідерства. Проте одне з перших та найбільш оригінальних філософських трактувань лідерства надав відомий італійський мислитель XVI століття Н. Макіавеллі.

Його найвідоміша праця, датована 1513 роком, «Можновладець», присвячена опису основних форм правління його доби. Основним об'єктом дослідження у праці є особистість правителя. Описуючи образ правителя, він звертає увагу на особисту владу як основний засіб досягнення визначених політичних цілей. У своїй праці Н. Макіавеллі висловлює думку щодо важливості для державця вміння враховувати пріоритетні стимули людської діяльності, до прикладу, пристрасть до матеріальних благ, і «завдяки вмінню відгадувати заповітні бажання людської душі» [14, с. 15–18] панувати над людьми.

У трактаті мислитель наводить свої роздуми щодо специфічних рис ідеального правителя. «Людина, яка управляє підданими, повинна бути швидше суворою, ніж милосердною, якщо вона хоче тримати їх у покорі... Але ця суворість має бути настільки помірною, щоб не породжувати ненависті, тому що ні один монарх не мав вигоди від того, що його ненавиділи» [14, с. 13–18]. Філософ не тільки навів опис рис ідеального правителя, відповідно до його розуміння поняття «лідер» («принцеса» – «першого, хто захопив політичну владу» [14, с. 15] – єдиновладного правителя), а й став автором методики дослідження лідерських позицій у суспільстві.

Наступним важливим періодом росту уваги до проблеми лідерства стало XIX століття. На відміну від попередньої епохи, де питання лідерства розглядалися виключно філософами

та істориками, тут до вивчення феномену лідерства долучились спеціалісти з психології та соціології. Завдяки цьому розроблені концепції дозволили провести комплексне дослідження природи влади, але й розглянули антропологічний аспект, до прикладу, теорію лідерства.

Німецький філософ та психолог Ф. Ніцше, представник напрямів філософії волюнтаризму та ірраціоналізму, розглядав феномен лідерства як прояв «творчого інстинкту» людини. Філософ висловлював думку, у якій історичний розвиток суспільства залежить від великих особистостей, які прагнуть влади, а мораль стає основною перешкодою у процесі прагнення до лідерства. До аналогічної думки схилявся і англійський історик Т. Карлейлем. У своїх роботах він визначає лідера як виняткового індивіда, який за своєю природою пов'язаний із культом героя [15, с. 105]. Культ героя являє собою виняткову особистість із двома специфічними характеристиками – відвертістю та інтуїцією, завдяки чому відбулось утворення інституту лідерства.

Відзначимо, що натеper існують три основні методологічні підходи до вивчення проблематики лідера та теорії лідерства:

- 1) соціологічний;
- 2) політологічний;
- 3) психологічний.

В основі соціологічного підходу природа влади розглядається у її вищому ієрархічному втіленні і трансформації у суспільстві. Найбільший вклад у дослідження природи лідерства на основі соціально-філософських позицій внесли М. Вебер, Г. Лебон, Г. Тард та ін. Г. Лебон – відомий французький соціолог та філософ – розглядав лідера з підходу «вожака натовпу». Згідно з його концепцією, у кожній сфері суспільного життя наявні «вожаки», яких він розділив на дві категорії: лідери сильної і короткострокової волі й особистості стійкої волі.

На його думку, для впливу на натовп лідер («вожак») застосовує утвердження, повторення і «зараження» у соціальному розумінні цього слова, тобто коли група стає носієм ідеї лідера.

Інший французький філософ Г. Тард у своїх працях «Суспільна логіка» і «Перетворення влади» визначив основні характеристики лідера. На його думку, ключові риси лідерів зумовлені основними характеристиками суспільства, в якому вони перебувають. Філософ вказує на те, що лідер є основним чинником змін у суспільному процесі, рушійною силою, яка підштовхує та певною мірою направляє розвиток історії людського суспільства.

Відомий німецький філософ М. Вебер провів детальне дослідження лідерства. У своїх працях він виділяв вирішальні якості лідера, такі як бажання, самовіддача, почуття відповідальності і здатність реально оцінити ситуацію. М. Вебер став автором соціально-філософського терміна «харизматичний лідер», який сам автор визначав як «...рису особистості, яка вважається незвичною, завдяки тому вона й оцінюється як наділена надприродними, надлюдськими чи у крайньому випадку специфічними, особливими силами і здатностями, які не властиві для інших людей [16, с. 120–132].

Сам же філософ стверджував, що основу його концепції харизматичного лідерства становлять такі риси, як героїзм, фанатична відданість ідеї, святість. Ця думка стала причиною активізації дискусії у науковому світі. Наслідком цього стали спроби адаптації «харизматичного лідерства» у політичній сфері Ж. Блондель.

Австрійський психолог З. Фрейд є засновником психологічного підходу до вивчення природи лідерства. На його думку, в основі будь-якого інституту влади є комплекс батька, чи Едіпів комплекс. Відповідно до цього З. Фрейд стверджував, що людське суспільство потребує лідера, який являє собою аналог авторитарного батька у сім'ї, і саме у схожості на батька і ховається таємниця лідерства. З. Фрейд стверджував, що весь історичний процес людського суспільства відбувається під визначальним впливом великих лідерів.

Надалі проблематику лідерства досліджували представники напряму психології і психоаналізу влади, такі як К. Юнг («Діагностика диктаторів»), Е. Фром («Авторитарна особистість»), Т. Адорно («Авторитарна людина»), Е. Еріксон («Психоаналіз Гітлера»), С. Московичі («Психологія харизматичного вождя»), Д. Ранкур-Лаферрієр («Психоаналіз Сталіна») та ін.

К. Юнг у своїх працях розглядав лідера як особистість, в основі дій якої «голоси» із підсвідомості. Е. Фром, досліджуючи феномен лідерства, виділяв «потужне прагнення до задоволення ним садистсько-мазохістських потягів» як основну рису формування лідерства. Т. Адорно, досліджуючи психологічні аспекти феномену «лідера», висловив думку про лідера, який є «...бунтівником і психопатом». С. Московичі зауважував, що харизматичний лідер являє собою особистість, якою всі захоплюються, того, кого в кінцевому випадку визнають із відхиленнями і в поведінці.

Період наприкінці XIX – початку XX ст. став часом введення у науковий обіг чотирьох найбільш відомих концепцій лідерства, а саме:

- «теорії рис» (особистісна теорія лідерства), в основі якої виділення набору психологічних рис, які властиві лідеру, який може бути лише особистістю із чітко визначеними особистими та психологічними якостями або ж їх сукупностями. Різні автори прагнули виділити важливі для лідера риси або характеристики, проте так і не прийшли до єдиної думки (Р. Кричевський, Є. Дубовська, Р. Мубінова) [17, с. 65–66];

- «поведінкової теорії», в основі якої не особисті якості лідера, а система побудови двосторонніх стосунків з послідовниками, які є основним елементом ефективності лідера (Д. Макгрегор);

- «ситуаційної теорії», де лідерство розглядається як результат певної ситуації, за якої лідер виявляється у разі необхідності виходу чи подолання певної ситуації (Е. Богардус, А. Менегетті, Ф. Карделл, Р. Ділтс);

- «системної теорії», у якій лідерство розглядається як процес організації міжособистісних відносин у групі, а лідер – як суб'єкт управління цим процесом та вмілий координатор цих відносин (М. Х'юстон) [18, с. 45–47].

Важливе місце у вивченні феномену лідерства належить науковцям поведінкового підходу, таким як Р. Лайкерт, Р. Блейк і Д. Моутон, основна увага яких сконцентрована не на якостях лідера, а на поведінці. Як наслідок, основним параметром лідерства стали відносини до людей та результати їхньої діяльності.

Основоположники «ситуативної теорії», головними представниками якої є Р. Бейлі, Т. Ньюколе та А. Хейр, мали схожу з представниками поведінкового підходу думку щодо особистісних характеристик лідера, розглядаючи лідерство як результат ситуації. Основа ситуаційного лідерства у тому, що люди, перебуваючи у різних соціально-культурних групах, являючи різні ієрархічні групи у суспільстві, мають потребу в реалізації певних ролей, що залежать від обставин, тому лідерство є характеристикою, яка залежить від умов та ситуацій, в яких перебувають особистості.

XX століття ознаменувало новий виток уваги до природи лідерства. Результатом цього стала поява фундаментальних тем філософської, соціальної і політичної антропології. Дослідженню інституту лідерства присвячені праці таких відомих авторів: Г. Ласуелла, Ф. Грінштайна, Дж. МакГрегора, Д. Пейджа, Р. Такера, К. Джіба, Е. Фідлера та ін. [19, с. 205].

Популярність системного підходу у 70-х рр. XX ст. стала основою для сукупності концепцій, в основі яких лежить принцип двосторонності, або взаємності. В його суті – удосконалення та підсилення ролі послідовників у лідерському процесі. Особливу увагу тут заслуговує модель, створена у співавторстві П. Херсі і К. Бланшером, де в основі

виступає «зрілість» послідовників, що являє собою сукупність їхньої готовності та бажання виконувати роботу з впевненістю у собі [20, с. 90].

Американський вчений та історик Дж. МакГрегор Бернс на основі їхньої моделі запропонував «теорію обміну», що стала повною протилежністю трансформаційного, або «перетворюючого» лідерства, головна мета якої – пояснення мотивації послідовників та шляхів впливу на них лідера.

Серед концепцій лідерства важливу роль мають «синтетичні концепції», в основі яких – лідерство, що являє собою процес організації міжособистісних відносин, а лідер виступає суб'єктом управління процесом. Автором цієї концепції вважають О. Морозова. У своїх наукових працях він визначив два типи лідерів для кожної групи: емоційного та інструментального [21, с. 576].

Застосування системного підходу у філософії стало причиною появи «моделі багатостороннього зв'язку» Г. Юкла. На думку науковця, всі фактори впливу лідера на ефективність роботи команди, що визначають вплив лідера на ефективність роботи команди, можна розділити на дві групи: фактори безпосереднього впливу (які визначають роль лідера щодо інтенсивності роботи), такі як:

- знання своєї справи;
- розподіл ресурсів;
- єдність команди,
- а на противагу їй є ситуаційна група чинників, таких як:
- система стимулювання,
- регламент організації,
- залучені технології [22, с. 285].

Кінець 70-х – початку 80-х рр. XX століття став періодом активного дослідження ціннісних концепцій лідерства. Пріоритети цих концепцій спрямовані не лише на лідера, його особистість та її розвиток, але й на послідовників як важливий елемент прийняття рішень та реалізації владних повноважень.

Авторами ціннісних концепцій лідерства філософського напрямку вважають Р. Грінліфа і К. Ходжкінсона, які передували теоріям практичної спрямованості Г. Фейерхольма та Т. і С. Кучмарських.

Р. Грінліф створив релігійний напрям ціннісного лідерства. Лідер у його розумінні – це насамперед слуга, який хоче бути корисним суспільству і ставить інтереси спільноти вище за власні інтереси, а лідерство – це практична філософія людей, які вибирають спочатку служіння і лише потім лідерство як ще один спосіб служіння [23, с. 49].

На основі його напрямку американський учений Дж. Коллінз розробив свою концепцію «обслуговуючого лідерства» (лідерства-служіння), у якій звертає увагу на різницю між класичними лідерами та «лідерами-слугами». Дж. Коллінз у своїх працях наводить класифікацію керівників за 5 рівнями, уточнюючи, що лідери п'ятого рівня являють собою «приклад амбівалентності, оскільки вони одночасно скромні та вольові, сором'язливі й відважні» [24, с. 320].

Подальший розвиток цієї концепції К. Ходжкінсоном призвів до появи ідей ціннісної теорії лідерства. У ній розглянута нова типологія цінностей, яка заснована на чотирьох принципах: побажання, консенсус, наслідки, принципи. Відповідно до цієї концепції К. Ходжкінсон створив типологію лідерства, що заснована на чотирьох архетипах, таких як: кар'єрист, політик, технік і поет.

Розвиток ціннісного лідерства продовжився у Г. Фейерхольма «Лідерство, яке базується на цінностях» (1995) і Т. Кучмарського «Інновації: стратегії лідерства з метою

конкурентоздатності» (1996). У своїх працях автори визначили основні принципи філософії ціннісного лідерства та набір якостей, які впливають на взаємини між лідером і послідовниками. С. і Т. Кучмарські розширили і доповнили сукупність принципів ціннісного лідерства, запропоновану Г. Фейерхольмом [23, с. 206].

Початок ХХІ століття ознаменував собою період активного розвитку підходів до дослідження феномену лідерства. Першим серед них став «емоційний інтелект» Д. Гоулмана, основу якого становлять п'ять компонентів емоційного інтелекту: самосвідомість, саморегуляція, мотивація, емпатія, соціальні навички [25, с. 487].

Більш детальне дослідження Д. Гоулман у співпраці з Р. Бояцісом стало причиною появи «первинного» лідерства, основою якого став «емоційний інтелект», а точніше вплив емоцій керівника на результат підлеглих. У процесі дослідження цієї концепції авторами були визначені п'ять стилів лідерства:

- лідерство на перспективу;
- лідерство на розвиток послідовників;
- лідерство, спрямоване на поточний темп роботи;
- демократичне;
- наказове лідерство.

Американський дослідник Н. Тічі розробив теорію «двигуна лідерства». У своїх працях він розглядав два типи лідерів і зумовив поняття переможця – лідера, що досягнув вершини та утримувався.

Наступним важливим етапом у розвитку лідерства є поява «розподіленого», або «розділеного», лідерства авторства Д. Бредфорда, А. Коена. Його суть полягає в тому, що у групі або команді, яка реалізує проєкт, зовсім не обов'язково мати одного певного лідера. Проєкт зазвичай включає декілька етапів, для кожного з них є певна важлива характеристика чи здатність, носій якої отримує тимчасову роль лідера для координації команди на відповідному етапі. Передача лідерства триває до завершення реалізації проєкту. Перевага такого підходу полягає в більш глибокому почутті задоволеності від досягнутого результату, оскільки результат здобутий не тільки певним учасником групи, а командою загалом.

Р. Фішер і А. Шарп стали основоположниками «опосередкованого лідерства», яке тісно пов'язане із концепцією заміників лідерства. На думку дослідників, реалізація функції лідерства не завжди потребує посади лідера. Для здійснення опосередкованого лідерства необхідне чітке формулювання бажаних результатів, вироблення бачення перспективи, установлення відносин співробітництва, освоєння нових форм навчання.

К. Кешман, фахівець у галузі коучингу, запропонував теорію «внутрішнього стимулювання». У ній він стверджує, що практично в кожній людині є так зване «внутрішнє лідерство», яке можна розвинути, якщо досягти майстерності в шести сферах: самопізнанні, цілепокладанні, управлінні змінами, міжособистісних відносинах, знаходженні рівноваги та вмінні діяти [26, с. 542].

Д. Ліпман-Блюмен запропонував концепцію «контактного лідерства». Її основна ідея полягає у потребі для сучасного лідера встановлювати зв'язок як між своїми бажаннями та цілями, так і інших людей. Для утворення таких зв'язків науковець запропонував: особистісну автентичність і відповідальність; «очищений макіавеллізм» – політичний прагматизм, який базується на високих етичних принципах; навички побудови спільноти однодумців; орієнтацію на довгострокову перспективу; лідерство за допомогою очікувань – довіра, надання можливостей і піднесення; пошук сенсу життя [27, с. 328].

Американський соціолог Е. Богардус визначає рисами лідера: розум, енергійність, здатність передбачати, привертати до себе увагу, почуття гумору, твердість характеру.

Інший американський соціолог Р. Стогділл провів комплексне дослідження феномену лідерства й отримав суперечливі результати щодо його індивідуально-особистісних характеристик. Він класифікував більше 40 елементів, які пов'язані із психологічними рисами лідерів, і розподілив їх за п'ятьма основними групами:

- 1) фізіологічні дані;
- 2) соціальне походження;
- 3) інтелектуальні здібності;
- 4) особистісні характеристики;
- 5) соціальні характеристики.

Серед особистісних характеристик, які виділяє Р. Стогділл, для становлення лідерства важливими є ентузіазм, упевненість, пристосованість. Що ж до соціальних характеристик, то тут автор виділяє адміністративні здібності, популярність, тактовність [28, с. 172–178; 29 с. 22].

Основою сучасних концепцій лідерства є розуміння світу як «динамічного, постійно змінного, ризикованого і складного» [30, с. 22]. Перехід до нової філософської парадигми, до нового осмислення сприйняття розуміння світу створює нові концепції лідерства.

Висновки. Феномен лідера і лідерства притаманний суспільству із самого початку життя груп людей, адже лідер у первісні часи був людиною, відповідальною за виживання. Наступним важливим етапом розвитку лідерства є поява первісних держав, де правитель уособлював і лідера, не завжди маючи відповідні уміння та навички, необхідні для забезпечення благополуччя групи його підданих. Перехід до демократичної форми управління та виборів кандидатів на головні державні посади ознаменував собою новий етап розвитку лідерства, в якому основне місце відводиться не лише роботі з політичним лідером його властивостями, а й із послідовниками як основним джерелом комунікації та зворотного зв'язку від суспільства.

Список використаної літератури

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 4: Павлівська середня школа. Розмова з молодим директором школи. Київ : Рад. шк., 1977. 640 с.
2. Бойетт Дж. Г. Путеводитель по царству мудрости: лучшие идеи мастеров управления / пер. с англ. А.А. Калинина. Москва : ЗАО «ОлимпБизнес», 2001. 416 с.
3. Панченко Ю.В. Політичний лідер: якості, завдання, функції. Типологія політичного лідерства. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 23–24 квітня 2015 року. Суми : СумДУ, 2015. С. 200–202.
4. Волківська Д.А. Сучасні трактування поняття «лідер». *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39(3). С. 78–84. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pspo_2013_39\(3\)_15.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pspo_2013_39(3)_15.pdf).
5. Cambridge Dictionaries Online. URL: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/leader_1?q=leader.
6. Политическая энциклопедия: в 2 т. / под ред. Г.Ю. Семигина. Москва : Мысль, 1999. Т. 2. С. 628–629.
7. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. URL: <http://subject.com.ua/sociology/dict/249.html>.
8. Феномен лідерства в історико-філософській ретроперспективі. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філософія, 2015, № 36. С. 238–253.

9. Морарь М.В. Політичне лідерство у сучасній Україні: проблеми становлення та розвитку. *Грані*. 2017. Т. 20, № 2. С. 5–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2017_20_2_3.
10. Гелей С.Д. Політологія : навчальний посібник / С.Д. Гелей, С.М. Рутар. 7-ме вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 415 с.
11. Рудич Ф.М. Політика в особах. Політичне лідерство на постсоціалістичному просторі: національний і регіональний контексти / За заг. ред. Ф.М. Рудича. Київ : Парламентське видавництво, 2008. 352 с.
12. Токовенко В.В. Політичне керівництво і державне управління: проблеми взаємин та оптимізація взаємодії : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2001. 256 с.
13. Рудич Ф.М. Політичний режим в Україні: спроба політологічного аналізу. *Політичний менеджмент*. № 2(47). 2011. С. 13–43.
14. Макіавеллі Н. Державець. *Litres*, 2021.
15. Московичи С. Век толп: Исторический трактат по психологии масс. Москва : Издательство гуманитарной литературы, 2004. 728 с.
16. Психология и психоанализ власти : хрестоматия: в 2-х т. Самара : БАХРАХ, 1999. 640 с.
17. Архипов В. Так вот ты какой, лидер! *Воспитательная работа в школе*. 2011. № 3. С. 65–66.
18. Волківська Д.А. Сучасні підходи до визначення лідерства. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2014. Вип. 115. С. 45–47. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/VchdpuP_2014_115_14.pdf.
19. Аллаєрова Ж.С. Концептуализация природы лидерства как феномен. *Известия Томского политехнического университета. Философия, социология, культурология*. 2010. Т. 316. № 6. С. 203–207.
20. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; общ. ред. Л.И. Евенко. Москва : Дело, 1992. 90 с.
21. Морозов А.В. Деловая психология. Курс лекций : учебник для высших и средних специальных учебных заведений. Санкт-Петербург : Издательство Союз, 2000. 576 с.
22. Yukl G. An evaluation of conceptual weaknesses in transformational and charismatic leadership theories. *The Leadership Quarterly*. 1999. No. 10 (2). P. 285–305.
23. Гринлиф Р.К. Слуга в роли лидера. Москва : Изд-во «Рубиновый луч», 1970. 49 с.
24. Коллинз Д. От хорошего к великому: Почему одни компании совершают прорыв, а другие нет / пер. с англ. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2008. 6-е изд. 320 с.
25. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Москва : АСТ МОСКВА; Владимир : ВКТ, 2009. 487 с.
26. Кричевский Р.Л. Психология лидерства : учебное пособие. Москва : Статут, 2007. 542 с.
27. Филонович С.Р. Лидерство и практические навыки менеджера: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Москва : ИНФРА-М, 1999. Модуль 9. 328 с.
28. Stogdill R. *Handbook of Leadership* / Bernard M. Bass, Ralph M. Stogdill. 3 Sub edition. New York : Free Press, 1990. 1184 p.
29. Логунова М.М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності : навчальне видання. Київ : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. 196 с.
30. Уроки лидерства / Р.Л. Дафт; при участии П. Лейн; пер. с англ. А.В. Козлова; под ред. проф. И.В. Андреевой. Москва : Эксмо, 2006. 480 с.

GENESIS OF POLITICAL LEADERSHIP PHENOMENA FORMATION**Anna Metelska***Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv**Faculty of International Trade and Law, Department of Philosophy, Sociology and Political Science**Kioto str., 19, 02156, Kyiv, Ukraine*

The article presents a detailed analysis of the concept of “leader” in the context of philosophical and political thought. It is stated that this issue entered the burnout of researchers in the early nineteenth century, along with the beginning of the transition to democratic forms of government and elected positions in both state and regional governments.

The specifics of the phenomenon of leadership as a sum of individual personality traits, abilities and skills, as well as situational circumstances due to which the leader takes his place in society. It has been found that a characteristic of a leader is a high level of intellectual ability, which together with the ability to make quick and effective decisions, the leader must be able to establish communication with followers as a direct manifestation of leadership. In the context of scientific research, the main methodological approaches to the study of leadership in the context of the historical development of society are considered. In the process of scientific research revealed the terminological significance of leadership in today’s society, which includes not only the leader as a person with certain knowledge and skills but also a team that forms a leader’s team and realizes its potential in socio-political phenomena and events in society, supranational entities. The article also analyzes the current specifics of leadership, which is related not only to politics and the political process, but also to the economy, social processes.

It is shown that leadership is considered by most authors through the prism of war and public administration, when the concept of leader was just being formed, and leadership in the context of economic development or civil society is not sufficiently considered in the context of globalization. It is reflected that the historical features of society and the conditions in which the individual is have a significant impact on both the leader and the approaches to fulfilling their role, which in the early periods of humanity manifested itself in the development of military leaders and leaders of ancient states. Power and the reason for the emergence of “gray cardinals” as a new type of leaders, who are invisible to the majority of society, and who claim not the role of social leader but the ability to intrigue to achieve their goals, mostly material.

Key words: political leader, leader, leadership, principles of leadership.